

պարտէ կիսուն և կը գրէ Բեբդ Ատրանուշ (Καστρος Ἀδρανουτς(ον), նոյնը կ'անուանէ նաեւ լայնախրամ և ամուր քաղաք և շահաստան վրաց, Հայոց, Ափսաղազց և Ասորաց վաճառքներու Արտանուշի առաջին շինութիւնն և հիմնարկութիւնն, ըստ մեզ, աւելի հնագոյն կը թուի քան զՎախաանգ, և հաւանօրէն շինուած է ի Հայոց, Քաղաքիս անունն՝ ըստ ոմանց կը թուի, աղաւաղութիւն Արտանուշ կամ աւելի ճիշդ Վարդանուշ անունն, որ մեր մէջ իգական աւունն է:

Արտանուշի բնակչաց թիւն այժմ կը հասնի 1000ի, յորոց 960ը են Հայ կաթողիկեայք, և մնացածը՝ 1828ի պատերազմի ժամանակ Ախալցխայէն գաղթող թրքեր են: Հայք ունին քարաշէն եկեղեցի մը Ս. Սահփանու՝ կառուցուած 1836ին. և վարժարան մը: Բնակչաց մեծագոյն մասն առականութեամբ կ'ապրին. գերձակք, կօշկաւարք, դարբինք, ներկաւարք, նպարաւձառք, և այլ արհեստաւորք բոլոր Հայերն են, ոչ միայն քաղաքաւանիս մէջ, այլ և ամբողջ վիճակի մէջ: Արտանուշի վիճակն ունի 51 գիւղ, յորոց միայն երկուքը, Նորաշէն (Եջնի-բարաթ) և Տանձոտ Հայաբնակ են: Երկրի բարեբերութիւնը բաւական նշանաւոր է: Քաղաքաւանն գտնուելով քարախիտ տեղ մը՝ կլիման այնչափ առողջարար չէ. ձմեռն կը տիրէ սաստիկ բեւեռային ցուրտ, և ամառն հասարակածի ջերմութիւն: Գլխաւոր բերքերն են ցորեն, գարի, կորեակ, եգիպտացորեն, ընտիր ծխախոտ, բանջարանոցի ամէն տեսակ բոյսեր և բազմազգի պտուղներ: Բայց ամենէն աւելի անուանի արդիւնաբերութիւնն է ամենապատուական գինիի և օղիի: Այս կողմերը մասնաւոր խնամք կը տարուի նաեւ որթոց և թթենեաց, և եթէ դինեղործութեան արուեստն եւս լաւ գիտնային, կրնային ըսել, որ Արտանուշի գինիի կրնայ մրցիլ աշխարհի ամենէն ընտիր գինիներու հետ: Բայց ի վիրայիշանքին Արտանուշի վաճառականութեան զիտաւոր նիւթերն են նաեւ ընտիր ընկուզի կոճղ, երկանաքար, կտաւատ, բուրդ, եզի, կովի, այծի, ուլի, գայլի, աղուէսի, խզի և գոմշու մորթ: Այս

նիւթերէն կը ղրկուին Արցուն, Պաթում, Տրապիզոն, Կ. Պօլիս, Կարս, Կեօլա և փեւնէք քաղաքներն. մորթերն կ'ուղարկուին նաեւ ինչեւ Մարսիլա և Փարիզ: Արտանուշ ներմուծուած նիւթերն են կտաւեղէն, մետաքսեղէն, չուխայ, ապակեղէն, գործիներ, շաքար, սուրճ, բրինձ, բամբակ և այլն: Տեղական արուեստներու մէջ նշանաւոր են մեծաւ մասամբ Հայկական իգական սեռի ձեռագործները: Հոս կը գործեն ագնիւ և փափուկ զենջակներ՝ մետաքս և բամբակէ, ընտիր և զիմացկուն կերպս մը՝ մասառաւ կոչուած, նուրբ անձեռոցներ, կտաքսեղէն այլ և այլ գործուածներ, մաշկեղէն կապերաւներ, և այլն. — Մշակ, Ժ. 136:

Հ. ՍՈՒՔԻԱՍ ԵՐԵՎԱՆԻ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԿԻՆԻԿԵԱՆ ՀԱՅԵՐԵՆԻ

(Շար. տես 264)

Ձայնաբանութիւն .

ՀԱՅԱՆ ԵՒՆԱՐԻՆ ԵՐԵՎԱՆԻՈՒԹԻՒՆ

ԿԻՆԻԿԱՆ լեզուի գրութեան համար կը ծառայէ բնականապէս Հին Հայերէնի այբուբենը: Սակայն վերջնայ տառերը՝ ժամանակի ընթացքով, մեծաւ մասամբ իրենց սկզբնական գրութենէն հեռացած են, ուստի պէտք է նախ և առաջ ստանց կիրիկեան լեզուի համար ունեցած ձայնական գրութիւնը որոշ սահմանել: Այս բանին կը ծառայեն հետեւեալ միջոցք.

- 1) Աղդի արտաբերութիւն Հին Հայերէնի.
- 2) արդի արեւմտեան Հայերէն գաւառաբարբառի ձայնական վիճակը, որ գէթ մասամբ շարունակութիւն մը կրնայ համարուիլ կիրիկեանին.
- 3) Միջին Հայերէն բանաստեղծութեանց յանգը.
- 4) Գրութեան միջոց քանի մը կիրիկեան (եթէ բուն Հայերէն և եթէ օտար) բառերու փոփոխութիւնը.
- 5) Տառա-

դարձութիւնը (Transkription = փոխագրութիւն) կրիկեան լեզուէ և կրիկեան լեզուի մէջ:

Այս միջոցներու ձեռքով կ'ուզենք քննել կրիկեան տառերու՝ ձայնական արժէքը:

Ա. ՁՆՏՆԱԻՌՈՐԳ ԵՒ ԵՐԵԱՆԻՐԱՌԳ

Ձայնաւորներէն ա, ի, ու*, ք իրենց հին ձայնական նշանակութիւնը պահած են:

§ 1. ա յօտարաց փոխառեալ բառերու մէջ հաւատար է աի. սամսար = արար. samсар (վաճառարկու). մահր = արար. mahr (տուալք, օժիտ). խապար = արար. xabar (լուր). պազար = bazar (վաճառ, տոնավաճառ). գանն = afr. canne, cane (ձողապփ). մարիաձ = afr. mariage (ամուսնութիւն). քասաձ = afr. passage (խաչակրութիւն, անցք). հաանեզ = afr. harnais (կազմած զօրաց և այլն), և այլն:

§ 2. ի կը համաձայնի օտար լեզուաց ին. սիր = afr. sire (սէր). քիր = afr. quite (հանգիստ, ազատ). լիձ = afr. lige (աւատառու). լիվր = afr. livre (իւր). մինայ = արար. mina (աման), և այլն: իի հետ դարձեալ յունական օ համաձայնած է. օր. սինօս = σύνωρος (սահման). ին ուժ՝ հին գաղղիերէն — un գոսէին = afr. commun, comun (կրկերութիւն) բառի մէջ:

§ 3. ու բաղաձայններու առջև կը համապատասխանէ օտար լեզուաց սին. Սոռ (Մուր?) = արար. sur (Տէրոս). ֆոռանն = արար. fulan (ոմ, մէկը). մոռաստ = արար. murad (իդձ, փափաք). մոռաստսիպ = արար. muxtasib (խանութպան). տոպպ = afr. double (կրկին). բոռաձես = afr. bourgeois քաղաքա-

ցի), և այլն: Թէ այս երկբարբառը ձայնաւորաց առջև Վի արժէքն ունի, կը ցուցնեն բաղաձայն կրկին տեսակ գրութիւններ, ուրոնց մէջ ու ի տեղ կը փոխանակին ա և վ. այսպէս օրինակի համար կրաւորական արմատն — vi (վի) երբեմն — վի, երբեմն — յի, երբեմն — ուի կը գրուի:

ԴԻՏՈՂ. — Միայն՝ ներկայ ու ձայնն ունեցող բայերու անկատարին մէջ եւս, կրնանք ձայնաւորներու առջև ալ ու երկբարբառն — u (ու) կարգաւ հին հայերէնի վրայ հաստատուելով, ուր նմանապէս միեւնոյն դիրքի մէջ ու = u (ու) կը հնչուի: Հմտ. Arm. Gramm. էջ 2 և Aid. II, էջ 372:

§ 4. ք կը գրուի կանոնաւորապէս, ինչպէս նաեւ հին հայերէնի մէջ, միայն վանկերու սկիզբը՝ նայ և հազազային՝ տառերու առջև. ընկեր, ընդունիլ, և այլն: Երբեմն վանկերու մէջ ալ ք գրուած կը գտնենք ինչպէս. դարձընել, ցոցընել, կեցցընել, դասարտընել, դաստարտընել, գրասիրենել, ապրընալ, դարպրոռն, հարքսընալ, փարքսընալ, և այլն: Միեւա մասամբ սակայն վանկերու մէջ վեւրածուած ք ձայնաւորն, ինչպէս նաեւ հին հայերէնի մէջ, յայտնապէս չի գրուիր, բայց համարելու ենք թէ այս (ք) իրապէս կը գտնուի:

1) Իբր երկրորդական ձայնաւոր բաղաձայններու մէջ տեղ, ուր դասական լեզուի մէջ ոչ մէկ ձայնաւոր կը նմարուի: Չայս կը սորվեցնեն ի մասնաւորի միջին հայերէն ոտանաւորներ, որոնց մէջ՝ յայտնի չափին պատճառաւ այս ձայնը նոյն իսկ գրով յերեւան կու գայ, այսպէս N, Snorh. Eleg. Ed. մէջ ժընար 199, թընամոյն 74, խըն-

1. Հին հայերէնի արտաբերութեան և գրութեան մասին հմտ. Hübschm. Arm. Gramm. էջ 2:

* Չենք դիտել թէ ինչու այս երկբարբառը իբր զուտ ձայնաւոր կը նկատուի. անշուշտ Հեղինակն օտար լեզուաց օ տառին հետ կը չփոխի: Ծ. Թ.

2. Երբեմն սակայն այս դիրքին մէջ՝ ի գրութեան ք զանց կ'ըլլուի, երբ երկրորդական ձայն մէ՛ք. այսպէս կը կարդանք ըսգակն ըսէ՛ք,

ըսաքսն նոյն հնչուածն ունեցող սգակ, սէ՛ք, տսքէն բառերու դիմաց: Ընդհակառակն երկուսեւս կրութեանց մէջ՝ ինչպէս ըզդդք և զդդդ, ըզդդդք և զդդդք, յըդդդք և զդդդք, ինչպէս նաեւ իրական տարբերութիւն կը ներկայանայ, և երկուրդ ձեւերը կը կարգացուին, խորդ, խորդի, խըրդիմ ի նկատի առնելով լեհահայոց xortolu (ուղղել), xortvelu (ուղղուել), xorgeiu (շրկել) փոխ. xorkom (it.):

գրեմ 212, խրճճոր 516, պրտողով 296, հրե-
լեմ 224, տրդայք 381, ժրնոանք 400, բրժիչի
610, լրտոպաց 532, գրպիրք 1443, գրբեաց
37, վրկայիցն 703, ճրնան 124, մրխիրար
49, 131, և այլն. Eleg. Jer. մէջ ճրմիմ 711,
գրչոս 265, լրսե 1053, գրստբորք 1224,
ճրստեիմ 622, վրկայ 598, գրբեալ 598, մը-
նացեալ 774, և այլն. Բաց աստի նաեւ քա-
ռերու վերջը. Snorh. Eleg. Ed. մեծըն 167,
ժրնոանքըն 168, ոռնկըն 88. Eleg. Jer. վարըն
1855, անգրք 403. Vahr. Ed. յինքըն 90,
այժմով 598, և այլն. Ասկէ զատ դարձեալ
Հնոյն պատշաճեցնելով նոր հայերէնը¹,
կիրիկեան լեզուին մէջ կը հանդիպին հե-
տեւեալ մասնական դէպքերն. ք ձայնը կը
ներկայանայ. ա. բառին սկիզբը, երկու կամ
չատ բաղաձայններով սկսող բառերու առա-
ջին բաղաձայնէն վերջը. Ի բաց առնելու է
ս, զ, գ չնոդ բաղաձայնները, որոնց երբ յա-
ջորդեն պ, կ, տ, ք, գ, դ, փ, ք, ք պայթու-
ցիկ տառերն, բնաւ ձայնակցորդ ըն տեղի
չունենար մէջերնին². Թ. Բառերու վերջը, Ի
մէջ երկու բաղաձայններով՝ որոնց վերջինը
ս, դ, ե դիմորդներն կամ դ, ն, ք, ա նայ
տառերէ մէկն է. Ուրիշ որ և է տեղ ք չհան-
դիպիր:

Դիտող. — Այս արտաբերութիւնը՝ արդէն իսկ
Հին հայերէնի համար ալ պէտք է նոյն եղաւ
ըլլայ, ինչպէս՝ բաց. յայլոց, յունարէնէ և
վրացերէնէ Ի Հին հայերէն եղած տառադար-
ձութիւնը յայտնի կը ցուցնեն (Հմտ. Hü-
bschman Chron. էջ 157): Այսպէս բաւալ պտոռդ
արդէն իսկ Հին հայերէնի մէջ պտոռդ (սկզբ-
բնական *piutal) արտասանուած է. գրչոս —

գրչոս (սկզբ. gisalux), Հոս ք փոխանակած է
արմատական i կամ u գիրը անշեշտ վանկի մէջ:

2) Իբր փոխանակող Ի, ոչ (ինչպէս արդէն
Հին հայերէնի մէջ ալ) և ա ձայնաւորներու,
քիչ անգամ նաեւ Է և Պի, անշեշտ վանկե-
րու մէջ. Եւ բուն օրէնք իսկ համարուած է,
որ ամէն նազամ երբ Ի, ոչ, ա, է, ու անե-
րեւութանան, ք ձայնաւորը տեղի ունենայ.
սակայն այս վերածուած ձայնաւորն ալ մե-
ծաւ մասամբ աներեւութացած է, և մանա-
ւանդ՝ այն ամէն տեղ, ուր վանկի սահմանը
կրկին բաղաձայններու մէջ կ'իյնայ. ըի պա-
կասութիւնն օրինակներ են. աղ-լեմ (աղա-
լեմ), առ-լեռ (առալեռ), ալ-տամ (առա-
տամ), ար-ժող (արածող), քաժ-նի (քաժա-
նի), քալ-նիք (քաղանիք), քաժ-տոռն (քա-
ժատուն [?]), գող-նամ (գողանամ), գրաւ-կան
(գրաւական), ժող-լեմ (ժողովեմ), իլ-նոռ
(իլանեմ), լոլ-նամ (լոգանամ), ճագ-նիմ
(Հագանիմ), ճայ-ժիմ (Հայածիմ), Ի քաղ-քեմ
(Ի քաղաքէն), և այլն. Այս դիրքիս մէջ բնաւ
ք ձայնը գրութեան մէջ նշանակուած չենք
գտներ, նոյն իսկ ոտանաւորի մէջ. և որով-
հետեւ նոր հայերէնի մէջ ալ կը պակսի, կը
հետեւի սակէ, որ այս պարագայիս մէջ նաեւ
կիրիկեան լեզուի մէջ վերջինիս ունեցած
չէ, ուստի վերոյիշեալ օրինակները առանց
քի կը հնչուին: Ընդհակառակն ըով, սրտի
(սեռ. սիրտ բառին), նստիմ (արմատ. նիստ),
դստեր (ուղղ. դաստր), և այլն:

§ 5. Ձայնաւորն Է, իբր երկարադական
ծագում, արդէն Ե. դարու Հին հայերե-
նի մէջ, յատկապէս երկար ձայնաւոր մը
չէր բնաւ³. Եւր հայերէնի մէջ կը համա-

նաւորն գտնէ երկարական է:

5. Արիւկեանի Համար կը հետեւի այս՝ բաց
յայլոց՝ Ի նկատի առնելով արդէ զաւանաւոր-
բառները, որոնք այս տեսակէտով համաձայն
են իբրարու. Օրինակի Համար pol. arjelu (ա-
րածիլ), mernelu (մեռանիլ), mornalu (մոռա-
նալ), vernalu (վերանալ), igrun (երեկոյան),
karsun (քառասուն). ք ով kaser (գիշեր), məser
(արմ. միս), ləzulu (լեզու), gonig (արմ. կին),
əonig (արմ. չուն), tadəstan (չատաստան), և
այլն. Han. Orm. Pols.

4. Հմտ. Hübschm. Chron. էջ 157:

1. Հմտ. pol. oemer (ձմեռն), xomer (օ Բ)
(խմոր), xənjor (խնձոր), xərad (խրատ), gorag
(կրակ), gəriv (կրիւ), vəga (վկայ), əstəv (աստղ),
oskər (սոկր): Ընդհակառակն spanelu (սպա-
նանել), skesur (սկեսուր), և այլն. n. Han.
Orm. Pols.

2. Ըստ նոր հայերէնի աւանդութեան (Aid.
II էջ 367) այս բաղաձայններու կցորդութենէ
առաջ ք մը կը ներկայանայ, համաձայնելով
միջին հայերէն ոտանաւորներու, որոնք նման
դէպքի մէջ կանոնաւորապէս ք կը գրեն: Աւ-
կայն կիրիկեանին համար այս տեղ՝ այդ ձայ-

պատասխանէ անոր կանոնաւորապէս սուղ կամ միջին բաց օ (=ä)¹։ Տառադարձու-
թիւնը կը ցուցնեն որ ք ձայնաւորը կիլիկեան
լիզուի մէջ ալ վերջին ձայնական նշանակու-
թիւնը (=ä) ունեցած պիտի ըլլայ։ Ինչպէս
թեոպիր = արար. պարսկ. tadbir, սերեֆիկ
= արար. (ասկ.) säräf, քերվան = np. kār-
van, գումբէք = np. gumbäd, շարեկ = np.
caryäk, հասնեզ = afr. harnais (harneis,
harnes), շատուէ = afr. chastel, ֆրէր =
afr. frère, Պեկէք = իտալ. Benetto, afr.
Beneit, Մանսէլ = afr. Mancel, Չապէլ =
afr. Isabelle, Բոռաէր = afr. Roger, և այլն։
Կիլիկեան քն հոս դարձեալ բաց — օի հնչումն
ունի²։

§ 6. Քանի մը պարագայից մէջ՝ եի փո-
խանակութիւն մը կը տեսնուի երկ ձերտ։ Այս-
պէս օրինակի համար կայ գեղ (տ) փոխանակ
գեղ ի. դարձեալ ամեն, մեն, մեկ, աղեկ,
քառէ, զարթի (զարդի), վզեն, սամուրէք,
սերեֆիկ, ֆրէր, պողդէր, փոխանակ ամեն,
մեն, մեկ, աղեկ, քառէ, զարդէ, վզեն,
սամուրէք, սերեֆիկ, ֆրէր, պողդէր ի. Որով-
հետեւ կանոնի համաձայն է ասոնց հոգ գրու-
թիւնը, և հոս՝ ք բաց — օի ձայնական ար-
ժէքն ունի, յայտնի է ուրեմն որ քն ալ նոյն
ձայնը պէտք է ներկայացնէ։ Բաց աստի՝
քանի մը առանձին տառադարձութիւններէ
կ'երևուի որ տառն է իւր սկզբնական արժէ-
քով համաձայն է գոց օի³։ այսպէս լնծ Ներ-
սէս Լամբիացոյ քով, սովորական լիծ (afr.
lige) ձեւին սեղ. կեա փոխանակ սովորական
կեա, կիսր քօք ձեւերու։ Սակայն եր Թերեւս
= ie ալ կարգացուի (տ. աւելի վար), այն.

պէս որ կիլիկեան լեզուն հունի բնաւ գոց օ
հնչումը⁴, ասոր կը համաձայնի նաեւ այն,
որ օտար լեզուաց գոց օն՝ ի տառադարձուած
է լիկար = afr. légat, լիպտառն = byz.
λεγατον, legatun, սինիչեալ = afr. sénéchal
բառերու մէջ։

Բաց ի զուտ օի ձայնէն, կիլիկեան եր կը
ներկայացնէ մի քանի տեղերի օ = ye հնչումը։
Չայս կը հուսատեն տառադարձութիւնը,
ինչպէս Մառչլուքտ քոն. Konst. Porph. de
admin. imp. գլ. 44, 45 = Մանսիկիտա Վարդ.
և Matth. Urrhայեցոյ քով. Ἀσπιέτης առ
Anna Komn.⁵ = ասպետ։ Դարձեալ կը
կարդաք Լեւոն Գ.ի դիւանական գրութեան
մը մէջ L. 173 cum barone Ossino Bas-
siliensi իբր համապատասխան կրիկեցի պա-
րոն Օշին վասիլեցի. այսպէս նաեւ կիլի-
կեանքն Եհաննէնց L. 178, Միխայիլնց L.
178 որոնց մէջ — ենց (aa. — ենց) = — ienç.
հնչում ք։ Ըստ այսմ հնչում ք է դարձեալ
np. caryäk = կիլիկեան շարեկ, ինչպէս
կրկնակ շարեկ ձեւն ալ կը ցուցնէ. afr. ba-
nzier = kl. պաներ, afr. chancelier (byz.
καταστήλαρχος) = kl. ջանցիւր, afr. solier =
kl. սօլեր, և այլ շատերն։

Կը մնայ դեռ միայն, կիլիկեան եր կրկին
ձայնական զօրութեան (զուտ օ և ի ով խառն)
սահմանները մերձաւորապէս որոշել։ Չայս
պիտի կարենանք ընել արդի գաւառաբար-
բաւներու միջոցաւ, որոնց համար՝ արեւմու-
տեան խումբը հետեւեալ եզրակացութեան
կու գայ. aa. ք և ե նա) վերջին վանիկի մէջ
= nwa. ie⁶, ո՛չ վերջինի մէջ = nwa. բաց
օ⁷։ Արեւմտեան նոր հայերէնի սահմանին

1. Հմմտ. Mser. Dial. v. Mus. էջ 42։

2. Լամբիական տառադարձութիւնն Ropi-
nus (Rupinus) կիլիկեան Ռոբէն անուան՝ Ռո-
րինայ եղ. սեռ. վրայ հիմնուած է։

3. Հմմտ. Hübschm. Chron. էջ 157։

4. Արդէն իսկ կիլիկեանն կը տեսնուի արդի
գաւառաբարբաւներու մէջ, որոնց մէջ է և ք
(բառերու մէջ) ընդհանուր համաձայնութեան
մէջ են և կը հնչուին իբր բաց օ։ Հմմտ. Mser.
Dial. v. Mus. էջ 24 յաջորդք. Han. WZKM.
1 էջ 284 և յաջորդք. և այլն։

5. Ի հաստատութիւն՝ ձեւերն. 'Ασπιέτης (է

δὲ 'Αρμένιος 'Ασπιέτης) I, 147, II, 147, 148; 'Ασ-
πιέτην II, 146. 'Ασπιέτη II, 146, 'Ασπιέτου II, 148
(Anna Komn. ed. Reifferscheid 1884)։

6. Հմմտ. Han. WZKM. 1 էջ 281 և յա-
ջորդք. Mser. Dial. v. Mus. էջ 24 և յաջ.։
Tom. Dial. v. Tifl. էջ 32 և յաջորդք.։

7. Սակայն քանի մը արդի գաւառաբարբաւ
կը տարաձայնին, և ի մասնաւոր Տաճկա-
հայոցն, ուր կանոնաւորապէս՝ բառերու սկիզ-
բը զսնուող մանն է նաեւ բազմափանկներու
մէջ ալ ի ով խառն (ie) հնչումն ունի։ Հմմտ.
Riggs. Gramm. էջ 7։

մէջ այս երեւութիւն պայծառութենէն և ընդհանրութենէն, կարելի է առանց տատառանքի հաստատել, որ այս՝ դէպ ի միջին հայերէն՝ և առանձինն կիրիկեան լեզուէ, իբր արեւմտեան միջին հայերէն լեզու մը, կը հասնի և հոն է իւր արմատն: Բայց թէ արդեօք այս եզրակացութիւնս կանխաւ ալ ընդհանուր էր առանց բացատրութեան, ինչպէս է արդի գաւառաբարբառներու մէջ, խիստ անստոյգ է: Բայց աւելի ընդունելու է, որ մի քանի որոշ տեղեր՝ վերջին վանկին մէջ ի ով խառն (ie) արտասանութեան գոյութիւնն յառաջն՝ ըմբռնելի էր: Այսպէս ունինք ի Dipl. Sarv. H. էջ 258 գրութիւնքն իրենց սովորական իրենց ի տեղ, եւ փոխանակ եւ ի, մէք փոխանակ մենք ի, որոնք, ենթադրելով թէ կամայական բաներ չեն, զայս կրնան նշանակել, որ եւ վերջին վանկի մէջ ոչ ընդհանրապէս իe կը հնչուէր. ի մասնաւորի այս եզած պիտի ըլլայ բայերու վերջաւորութեանց մէջ որոնք ներկայի արմատն եւ ով է:

Շարայարեղի

ՈՒՍՈՒՄԸ ԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՐՈՆԵԱՆԻ ՆԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

(Շարա և վերջ)

ԲԱՅՑ ուր իր ամբողջութեամբ, իւր բովանդակ ուժով կ'երեւայ, ուր իր երգիծանքը այնքան սրամտութիւն ու այնքան զանազանութիւն կը զգնուէ՝ ժամանակակից մարդիկներու և պէտքերու նկարագրութիւնն է:

Եւ իրօք ամուր ձեռքով մատնանիշ բրած է նա շատ ատիժներու մէջ մեր կրօնական հաստատութիւններուն խցանի վիճակը, յարձկնելով կղերիկն զէմ՝ որ իր զարական տգիտութեամբ ու փառամոլութեամբ կ'իշխէր մեր բարոյականութեան մակարդակը:

կը, մինչդեռ զիշած պարագրովը կը ծանրանար ազգային քսակներուն վրայ: Երիժազած է անզաղար մեր կրթական հաստատութիւններուն ողբալի կացութեան վրայ, ցուցնելով որ մեր թաղային վարժարանները — առանձնական զարոցներու գոյութիւնը հազիւ հազ կ'իմացուէր իրենց ըրած réclameի շառաչէն, և կամ՝ անոնց անմիջական գոցուելն — աւելի ապիկար ու տգէտ անհասնելու ձեռք յանձնուած են, որոնք՝ այդ շէնքերը վերածնելի գրեթէ մէկմէկ ուղղութեան տուններ, ուր ծնողները կ'առաջնորդէին իրենց զաւակները այն արդէն նշանաւոր դարձած յանձնարարականով «վարժապետ» միւր քեզի, ոսկորը մեզի»:

Մինչդեռ պատուելին հաւատարիմ մնալու համար իւր կոշման կը շարունակէր գործադրութիւնը աւանդական ֆաշայաշիւն: Ու ցուցնելու համար մի և նոյն ժամանակ ամիրաներու բռնաւորութիւնը ժողովրդեան վրայ, և ծնողներու դրամական անտարբերութիւնը զարոցական բաներու մասին կը գրէր: «Քանի որ ճշմարտութիւնն է, ինչու վախնաք բսելու թէ մեր դատարարական շէնքերը Յանսի տաճարներ էին մինչեւ մօտ ժամանակներս. եթէ կողոյ ժամանակ չէին բացուեր անոնց դռները, գտնէ բացուելուն պէս կոխը կը սկսէր և փակուելուն պէս խաղաղութիւնը վերստին կը հաստատուէր: Զեմարանի բացուելն քանի մ'ամիս ետքը մէկ կողմէն աշակերտներու ումանց ծնողքը մեծ զրկանք կը համարէին իրենց տղայները ճեմարան զրկելու ետքը տարեկան թողարկ վճարելը: Միւս կողմէն ամիրաներու սեռագոյն մասը կը փափաքէր որ ի փառս ազգին ճեմարանը... կործանուի սպառնալով որ եթէ անոր դռները չփակուին՝ պիտի ստիպուէին ֆաշայաշի առնել... ճեմարանը»:

Քանի մը անգամներ ալ վարպետօրէն գծած է վարժապետի տիպարներ, այդ զբէրախտ արարածներու անհատական կամքէ բուրրովին զուրկ, այդ հսկայ բռնաւորին, հոգարարձուին, ստուերը դարձած են միայն. ինք այդ էակներուն տգիտութիւնը շեշտելէ յետոյ տեսած է նաեւ անոնց անասանիկ դրութիւնը: «Հոգարարձու մը կ'ուզէր որ